

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

SERGEJ VUJANOVIĆ

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
PREDNOSTI IN OMEJITVE KOMPLEMENTARNIH VALUT

Ljubljana, junij 2014

SERGEJ VUJANOVIĆ

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisani Sergej Vujanović, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtordiplomskega dela z naslovom Prednosti in omejitve komplementarnih valut, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem dr. Markom Jakličem.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - poskrbel(-a), da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v zaključni strokovni nalogi/diplomskem delu/specialističnem delu/magistrskem delu/doktorski disertaciji, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobil(-a) vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisal(-a);
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku (Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predložene zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorja: _____

KAZALO

UVOD.....	1
1 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI DENARJA.....	2
1.1 Povpraševanje po denarju.....	2
2 Ponudba denarja.....	3
2.1.1 Obresti.....	4
3 OPREDELITEV KOMPLEMENTARNIH VALUT.....	5
3.1 Osnovne značilnosti.....	5
3.2 Modeli komplementarnih valutnih sistemov.....	5
4 PREDNOSTI IN OMEJITVE KOMPLEMENTARNIH VALUT.....	8
4.1 LMTS in časovne banke.....	10
5 PRIMERI USPEŠNIH KOMPLEMENTARNIH VALUT.....	12
5.1 Eksperiment Wörgl.....	12
5.3 Časovni dolarji (<i>Time dollars</i>) in <i>Fureai Kippu</i>	13
5.4 <i>Ithaca HOURS</i>	14
5.5 <i>Chiemgauer</i>	15
5.6 <i>Palmas</i>	16
5.7 <i>Bon</i>	17
6 PRIMERI NEUSPEŠNIH KOMPLEMENTARNIH VALUT.....	17
6.1 Projekt "NU".....	18
6.2 SOL.....	18
7 UGOTAVLJANJE POTENCIALNIH VZROKOV ZA USPEH ALI NEUSPEH.....	18
SKLEP.....	20
LITERATURA IN VIRI.....	22

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Chiemgauer bankovci</i>	166
<i>Slika 2: Bon bankovci</i>	17

KAZALO TABEL

Tabela 1: Primerjava različnih valutnih sistemov..... 7

Tabela 2: Vloga LMTS in časovnih bank pri spodbujanju trajnostne potrošnje.....11

UVOD

Komplementarne valute so se prvič pojavile v 30. letih 19. stoletja kot odgovor na visoko brezposelnost, ki je spremljala veliko depresijo. Na temeljih del Pierra Josepha Proudhona in Silvia Gesella, ki sta v skladu z anarhistično tradicijo zagovarjala obliko denarja, ločeno od centralne oblasti in podvrženo potrebam ljudstva, se je v Nemčiji in Avstriji vzpostavilo gibanje, ki je njune ideje predstavilo iz teoretičnega v praktičen okvir. Nastala sta projekta *Wara* in *Wörgl*, ki sta pokazala sposobnost komplementarnih valut za reševanje takratnih perečih problemov, a sta bila, tudi zaradi duha časa, zatrta s strani centralnih bank.

Predvsem projekt *Wörgl* je zaradi svoje uspešnosti pritegnil veliko zanimanja tudi dveh vodilnih ekonomistov tistega časa: Johna Maynarda Keynesa in Irvinga Fisherja. Slednji je eno izmed Gesellovih idej – kolkovanje – zagovarjal tudi kot ukrep, ki bi ZDA povzdignil iz depresije, a je tako kot v Nemčiji in Avstriji tudi v ZDA prevladala centralizirana rešitev – Rooseveltov *New Deal*.

Komplementarne valute so ostale naslednjih 50 let več ali manj pozabljene, dokler ni Michael Linton, leta 1983, zagnal prvi lokalni menjalni in trgovski sistem (LMTS). Razlog za to dejanje najbolje pojasni naslednji citat:

»Denar je v resnici brezsnovna mera, tako kot centimeter, liter, kilogram ali stopinja. Medtem ko obstaja končna količina virov (samo toliko in toliko ton žita, samo toliko in toliko metrov blaga, samo določeno število ur v dnevu), je nemogoče, da bi obstajala končna količina merske enote. "Ne, danes ne morete dobiti centimetrov, vsi so namreč v uporabi pri izgradnji poslovne zgradbe v centru mesta." Še danes je to prevladujoč način dojemanja denarja. Denar ni nič drugega kot simbol, splošno priznan kot vreden s strani tistih, ki ga uporabljajo. Zakaj moramo imeti primanjkljaj simbolov, s katerimi beležimo to, kar ena oseba ponuja drugi?« (Michael Linton v Enda Graf, 2004, str. 4)

Čeprav je takšen pogled na denar morda poenostavljen, že več kot 30 let služi kot osnovno vodilo pri ustanavljanju najrazličnejših oblik komplementarnih valut. Kljub temu, da takšne valute za enkrat predstavljajo zanemarljiv delež v svetovnem trgovanju, se lahko ob pravilni uporabi v prihodnosti izkažejo za primerno orodje pri spopadanju z ekonomskimi in družbenimi problemi. Cilj tega dela je strnjeno predstaviti dosedanja prizadevanja na tem področju, identificirati morebitne pomanjkljivosti ter načrtovati možne smernice za nadaljnji razvoj.

V prvem poglavju si bomo ogledali splošne značilnosti denarja – od razlogov za njegov nastanek do teorije povpraševanja po njem in dileme o kavzalnosti njegove ponudbe. Sledilo bo poglavje o komplementarnih valutah, ki je razdeljeno na predstavitev osnovnih značilnosti in oris različnih vrst oziroma oblik teh valutnih sistemov. V 3. poglavju se bomo seznanili s prednostmi in omejitvami komplementarnih valut napram nacionalnim valutam ter medsebojno primerjali različne vrste, v 4. poglavju pa sledijo primeri uspešnih implementacij komplementarnih valutnih shem po vsem svetu. V predzadnjem poglavju

bomo na kratko preučili dve neuspešni valuti, zadnje poglavje pa bo osredotočeno na možne razloge za uspeh oziroma neuspeh komplementarnih valut.

1 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI DENARJA

Preden se lotimo podrobne analize komplementarnih valut se velja posvetiti denarju kot takemu, saj je razumevanje koncepta denarja tako iz ekonomskega kot tudi bolj splošnega, družbenega stališča ključna podlaga našemu nadaljnjemu razmišljanju. Pri tem si bomo na kratko ogledali tako teorijo eksogenosti kot endogenosti ponudbe denarja.

Osnovna oblika menjave v primitivnih človeških skupnostih je bila blagovna menjava. Za boljšo predstavo si pogledajmo primer. Nekdo, ki se ukvarja z ribolovom, je sposoben na dan uloviti 30 rib. Za potrebe sebe in svoje družine potrebuje 4 ribe dnevno, kar pomeni, da ima na dan presežek 26 rib. Te ribe želi zamenjati na primer za ovčje krzno. Nek drug posameznik, ki se ukvarja z ovčerejo, ima podobno kot ribič določen presežek ovčjega krzna. Če si ta posameznik želi rib, bo prišlo do menjave med njim in ribičem¹. Če pa si ovčerejec namesto rib želi na primer kokoši, do neposredne menjave ne bo prišlo. V tem primeru bi moral ribič najprej zamenjati ribe s kokošmi, te pa nato za ovčje krzno. Iz primera je razvidno, da je lahko blagovna menjava zelo zamudna, v nekaterih primerih pa celo nemogoča (če ribič svojih rib tudi z verigo menjav ne more v končni fazi zamenjati za krzno).

Tam, kjer se je blagovna menjava izkazala za nemogočo, se je začel pojavljati denar. Samuelson in Nordhaus (2002, str. 466) opredeljujeta denar kot nekaj, kar uporabljamo kot splošno sprejet posrednik menjave ali plačilno sredstvo. Nadalje denar razdelita v dve skupini: blagovni denar in sodobni (fiat) denar. Značilnost prve oblike denarja je v tem, da ima blago, ki ga uporabljamo za menjalno sredstvo, lastno uporabno vrednost. V tem primeru se lahko kot denar uporablja na primer olje, žito, srebro ali zlato. Druga oblika denarja pa je vezana na papirnat denar, ki sam po sebi nima uporabne vrednosti, temveč mu je vrednost podeljena s strani neke avtoritete (von Mises, 2010, str. 19). Seveda pa samo zagotovilo avtoritete o vrednosti denarja še ni dovolj, da ta postane splošno sprejeto menjalno sredstvo; potrebno je zaupanje v denar (ki se izrazi v uporabi tega) s strani posameznikov, ki vstopajo v menjavo (von Mises, 2010, str. 19).

1.1 Povpraševanje po denarju

Samuelson in Norhaus (2002, str. 473) opredeljujeta 3 funkcije denarja²:

1. Medij v menjavi
2. Obračunska enota (mera vrednosti)

¹Menjalno razmerje, ki se oblikuje med obema vrstama blaga, za našo razlago ni bistveno.

²Besedo denar v tem delu uporabljamo kot sinonim za tako imenovan transakcijski denar - M¹

3. Hranilec vrednosti

Ker smo denar kot medij v menjavi že obravnavali, se bomo na kratko posvetili zgolj preostalima funkcijama. Denar lahko uporabljamo kot enoto, s katero merimo vrednost dobrin. Tako na primer za kilogram kruha rečemo, da je vreden 1,2 evra. S tem si olajšamo primerjavo med različnimi dobrinami. Denar ima tudi vlogo hranilca vrednosti, saj je lahko v določenih situacijah v primerjavi z ostalimi sredstvi manj tvegan (v času krize ljudje raje posedujejo gotovino, saj jim le ta omogoča večjo fleksibilnost, kljub temu da so oportunitetni stroški višji).

Na tem mestu se velja posvetiti še različnim motivom, ki določajo povpraševanje po denarju. Keynes (2006, str. 200) navaja tri osnovne motive: (1.) transakcijski motiv, ki ga nadalje razdeli na i) dohodkovni in ii) poslovni motiv; (2.) previdnostni motiv in (3.) špekulativni motiv. Na kratko si pogledjmo vsakega izmed njih.

1. Transakcijski motiv se nanaša na potrebo po gotovini za tekoče osebne in poslovne menjalne transakcije. V luči tega se i) dohodkovni motiv nanaša na osebne, ii) poslovni motiv pa na poslovne menjave.
2. Previdnostni motiv nastopa zaradi mogočih nepredvidljivih dogodkov v prihodnosti, ki bi lahko zahtevali izdatke³.
3. Špekulativni motiv pa je vezan na željo po zaslužku s trgovanjem, kadar posameznik bolje od trga ve (pa tudi kadar misli, da ve), kaj bo prinesla prihodnost. (Keynes, 2006, str. 174)

Za naše nadaljnje premišljevanje bo najpomembnejši transakcijski motiv, saj večina komplementarnih valut nastane prav zaradi nezmožnosti zadovoljitve le tega z nacionalno valuto.

2 Ponudba denarja

Količino ponudbe denarja lahko opredelimo na dva različna načina: s pomočjo (1.) eksogene ali (2.) endogene teorije. Wray (1992, str. 298-9) razliko prikaže takole:

- (1) Teorija eksogenosti ponudbe denarja (imenovana tudi ortodoksna teorija) predpostavlja, da se ponudba denarja poveča kot posledica povečanja bančnih rezerv, ki nato direktno ali indirektno (preko obrestnih mer) povečajo potrošnjo/investicije.
- (2) Teorija endogenosti pa zagovarja obratno kavzalnost – najprej se poveča želja po potrošnji/investiranju, posledično se poveča potreba po financiranju in, če finančne institucije tej potrebi zadostijo, se poveča količina denarja.

Koncept komplementarnih valut je bližje endogeni teoriji, saj pri ustvarjanju teoretičnega okvira za svojo implementacijo predpostavlja določeno količino povpraševanja po denarju,

³Keynes pod previdnostni motiv uvršča tudi hranjenje gotovine za morebitne priložnosti za ugodne nakupe, kar bi vsebinsko sicer lahko uvrstili v špekulativni motiv.

ki zaradi nezmožnosti ali nevoljnosti finančnih institucij ni zadovoljena z nacionalno valuto.

Poleg vprašanja o kavzalnosti nastanka ponudbe denarja, lahko le to definiramo in preučujemo tudi kot stanje različnih kategorij. Samuelson & Nordhaus (2002, str. 467/8) jo tako delita na transakcijski denar – M_1 (gotovina in tekoči računi) in širše opredeljen denar - $M(2)$ (M_1 skupaj s hranilnimi in vezanimi vlogami). Takšna razčlenitev nam pomaga predvsem pri identificiranju količine različnih oblik denarja v gospodarstvu.

2.1.1 Obresti

Pri razumevanju vloge denarja moramo upoštevati tudi njegovo ceno tj. obrestno mero.

»Obresti so plačilo za uporabo denarja. Obrestna mera je znesek plačanih obresti v časovni enoti, izražen v odstotkih od sposojenega zneska. Z drugimi besedami, ljudje morajo plačati za priložnosti, da si lahko sposodijo denar.« (Samuelson & Nordhaus, 2002, str. 469)

Kot poudarja Lietaer (2001, str. 50), ima zaračunavanje obresti nekatere – pogosto neočitne – posledice. Prva izmed njih se nanaša na vlogo obresti pri spodbujanju konkurence med akterji v sistemu. Za obrazložitev uporabi namišljen primer, ki ga lahko z določenimi modifikacijami povzamemo takole: v skupnost desetih družin, kjer se posamezniki poslužujejo samo blagovne menjave, oseba (bankir) prinese idejo denarja. Iz kravje kože naredi male krogce, jih označi s pečatom in razdeli med prebivalce (vsak družina dobi 10 krogcev). Za vrednotenje denarja zapove tečaj 10 krogcev = 1 kokoš. Tako pridobijo prebivalci skupnosti menjalno sredstvo, ki jim omogoča enostavnejše, predvsem pa manj zamudno trgovanje. Bankir pred odhodom naznani, da pričakuje od vsake družine čez eno leto povračilo ne 10ih ampak 11ih krogcev – dodatni krogec naj bi predstavljal zahvalo za njegovo pomoč, hkrati pa bi služil kot predpogoj, da bankir družini izda novih 10 krogcev. Če predpostavimo, da ostanejo populacija, njena produktivnost in količina denarja (100 krogcev) v skupnosti nespremenjena, je edina možnost, da posamezna družina do naslednjega leta zbere 11 krogcev ta, da neka druga družina izgubi 1 krogec. Na ta način se med družinami spodbuja konkurenca, saj si vse želijo izpolniti zadan pogoj in si s tem izboljšati življenje.

Druga posledica zaračunavanja obresti je potreba po neskončni rasti. Obrestna mera v tem pogledu fiksira povprečno stopnjo rasti, ki je potrebna, da ostanemo na istem mestu (Lietaer, 2001, str. 53). Tretja in zadnja posledica pa je povezana s koncentriranjem bogastva. Najbogatejši sloji družbe si lastijo največ tistih sredstev, ki prinašajo obresti. Na ta način prejemajo rento od vseh, ki si morajo za sodelovanje v sistemu sposojati denar (ali katerokoli drugo menjalno sredstvo).

3 OPREDELITEV KOMPLEMENTARNIH VALUT

3.1 Osnovne značilnosti

Ideja komplementarnih valut se je začela širiti z teoretičnim razmišljanjem podjetnika in ekonomista Silvia Gesella v prvi polovici 20. stoletja. Na temeljih vzpostavljenih s strani francoskega anarhističnega misleca Proudhona, je razvil idejo tako imenovanega prostega denarja –denarja, ki mora rjaveti, bolehati in umirati in katerega edina vloga je vloga menjalnega sredstva (Gesell, 1918, str. 11). V svojem delu postavi teoretično podlago za kolkovanje (angl. *demmurage*) – plačevanje določenega zneska za uporabo denarja, ki se pri mnogih komplementarnih valutah uporablja kot sredstvo za povečevanje obtočne hitrosti. Keynes (2006, str. 359) tej ideji posveti del poglavja v svoji knjigi Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja⁴, ob tem pa izrazi prepričanje, da bo Gesellova zapuščina za prihodnost pomembnejša od Marxove. Njegovemu mnenju danes težko pritrdimo, a kot vsaka prerokba brez točno določenega časa uresničitve ima tudi Keynesova na voljo še več kot dovolj maneverskega prostora (ali bolje, časa).

Pri opredeljevanju splošnih značilnosti komplementarnih valut se moramo zavedati, da se te pojavljajo v najrazličnejših oblikah, kar otežuje proces definiranja. Dodatno težavo predstavljajo različna poimenovanja – komplementarne valute, skupnostne valute, lokalne/regionalne valute. Za namene tega dela bomo uporabljali izraz komplementarne valute, ki prevladuje tudi v akademskih spisih.

Ne glede na izražene pomisleke se večina avtorjev strinja glede osnovnih značilnosti komplementarnih valut. Toth (2011, str. 67) navaja naslednje:

1. povezanost z regionalno ekonomijo,
2. dopolnjevanje nacionalne valute (za razliko od alternativni valut kot je npr. Bitcoin),
3. podjetja jih niso dolžna sprejeti kot plačilno sredstvo (za razliko od nacionalne valute),
4. nastopajo kot nadomestek za ostale načine plačevanja in z njimi posledično konkurirajo,
5. razmerje med komplementarno valuto in nacionalno valuto je po navadi fiksno in v razmerju 1:1,
6. temeljijo na načelu decentralizacije z željo po povečanju socialnega kapitala (primarno zaupanja) neke skupnosti.

3.2 Modeli komplementarnih valutnih sistemov

Podobne težave kot pri definiranju osnovnih značilnosti komplementarnih valut se pojavijo tudi pri razporeditvi teh v ločene kategorije. Tako Zagata (2004, str. 480) navaja dva

⁴ Njegovo kritiko bomo obdelali v poglavju Prednosti in omejitve komplementarnih valut.

različna modela komplementarnih valut: Lokalne menjalne in trgovske sisteme – LMTS (angl. *LETS – Local Exchange and Trading Systems*) in časovne banke (angl. *time banks*), medtem ko Krohn in Snyder (2007, str. 56) k temu dodajata še tako imenovane urne sisteme (*Hour systems*). Kljub temu ostajajo nekatere izmed komplementarnih valut izven začrtanih okvirjev (na primer Švicarska valuta WIR), kar lahko pripišemo prilagojenosti posamezne valute edinstvenemu lokalnemu okolju.

LMTS je najbolj razširjen model komplementarnih valut. Ti modeli v osnovi temeljijo na blagovni menjavi med pripadniki neke skupnosti. Ponudbe in povpraševanja se v obliki obvestil sporočajo članom – ko je menjava izvedena pridobijo dolg (v primeru kupca) ali dobroimetje (v primeru prodajalca). Ker dolg in dobroimetje vedno nastaneta hkrati in v enaki vrednosti, se s tem zagotavlja, da je skupna vrednost dolgov vedno enaka skupni vrednosti dobroimetja. Tak proces se imenuje vzajemni kredit⁵.

Glavna razlika med blagovno menjavo in LMTS je v tem, da lahko dolžnik svoj dolg poravna z zagotavljanjem storitve ali proizvoda kateremukoli izmed članov sheme in ne nujno tistemu posamezniku, od katerega je storitev ali proizvod v osnovi prejel. S tem se uporabniki izognejo najočitnejši pomanjkljivosti blagovne menjave. Večina LMTS shem vpeljuje limite za dolg in dobroimetje, s čimer omejuje prekomerno tezavriranje ali zadolževanje (Krohn & Snyder, 2007, str. 55).

Drugi najbolj razširjen model so t.i. časovne banke. Vrednost določene storitve ali proizvoda se v teh določa glede na število vloženih ur dela. Večina časovnih bank upošteva zgolj kvantiteto opravljenih delovnih ur, kvaliteto (ki je odvisna od težavnosti dela, redkosti veščin itd.) pa v želji po poenostavitvi zanemarja. Podobno kot pri LMTS, delujejo časovne banke na principu vzajemnega kredita in elektronskega beleženja transakcij (brez neposredne izmenjave valute v fizični obliki med sodelujočimi akterji).

Tretji model – urni sistem – je podoben časovnim bankam s to razliko, da uporablja papirnat fiat denar. Najvidnejši predstavnik take oblike je valuta *Ithaca HOURS*, ki si jo bomo podrobneje ogledali kasneje.

Na kratko velja omeniti še tako imenovane robustne valutne sisteme. Lietaer (2001, str. 269) jih opisuje kot sisteme, ki združujejo vse najboljše značilnosti ostalih modelov:

1. njihova enota vrednotenja je ura dela, s čimer so univerzalno uporabni in varni pred pretresi nacionalnega valutnega sistema;
2. ker delujejo na principu vzajemnega kredita se izognejo problemom fiat valut;
3. vrednost opravljenega dela s pogajanjem določita stranki sami (vso delo ni enako vrednoteno);
4. valute so podvržene kolkovanju, s čimer spodbujajo potrošnjo in preprečujejo tezavriranje.

⁵ Tiste termine, ki še nimajo uradnih slovenskih prevodov, je smiselno prevedel avtor besedila.

Tabela 1: Primerjava različnih valutnih sistemov

	Enota	Izdaja	Podrobnosti	Glavna prednost
Nacionalne valute	€, £, ¥, \$	Fiat valuta, izdana s strani bank in nadzorovana s strani centralne banke	Temelji na dolgu Prinaša obresti	Razširjenost; zakonito plačilno sredstvo
LMTS	1 zelen \$=1\$; karkoli se stranki dogovorita	Vzajemni kredit	Najbolj razširjen sistem	Široka možnost uporabe
Časovne banke	Ure storitve/dela	Vzajemni kredit	Vse ure dela so enakovredne	Najenostavnejši sistem
WIR	1 WIR=1 SF	Vzajemni kredit + posojila iz centra	Fiat valuta	Najdlje delujoč sistem
Ithaca HOURS	1 HOUR = 10 \$	Lokalna fiat valuta izdana	Potrebno je nadzorovati količino v obtoku	Preprosta uporaba (papirnati bankovci)
ROVS (Robustni valutni sistemi)	Ure storitve/dela	Vzajemni kredit	Relativna vrednost ure dela (glede na dogovor med strankama) Kolkovanje	Sinteza najbolj robustnih značilnosti ostalih sistemov

Vir: B. Lietaer. *The Future of Money*. 2001. str. 232

Preden se posvetimo naslednjemu poglavju, se velja na kratko ustaviti tudi pri valuti Bitcoin, ki si s komplementarnimi valutami deli marsikatero podrobnost, a je v osnovi od njih precej različna. Bitcoin je alternativna elektronska valuta, ki jo sprejema okoli 22.000 trgovcev (Van Alstyne, 2014, str. 31). Komplementarnim valutam je podobna predvsem z vidika teoretskih temeljev (decentralizacija ponudbe denarja), kar jo od njih loči pa sta predvsem njena redkost – skupno število vseh Bitcoinov namreč ne more preseči ... in poudarek na anonimnosti ter ločenosti sodelujočih (ne vzpostavlja ali ohranja skupnosti). Do valute lahko posameznik pride na dva načina: ali sodeluje pri procesu imenovanem rudarjenje, ali pa Bitcoine kupi od tistih, ki jih že imajo (Bitcoinini so zamenljivi za

nacionalne valute). Prvotno pridobivanje bitcoinov ali rudarjenje, je aktivnost, pri kateri posameznik s pomočjo programske opreme poskuša razvozlati zahtevno matematično enačbo – če mu to uspe, pridobi "zaboj" 100 Bitcoinov, ki jih po navadi proda. Z njimi je, tako kot z nacionalnimi valutami, možno trgovati, njihova vrednost na trgu pa močno niha (Little, 2014, str. 22).

Največja težava s katero se Bitcoin sooča, je povezana z njegovo alternativno (in ne komplementarno) naravo; določene države (Kitajska, Rusija) so ga začele dojemati kot grožnjo svojim lastnim valutam in so posledično omejile njegovo uporabnost na svojih ozemljih (s čimer izginja glavna prednost Bitcoina pred komplementarnimi valutami – njegova internacionalnost).

4 PREDNOSTI IN OMEJITVE KOMPLEMENTARNIH VALUT

Prednostni komplementarnih valut bomo najlažje opredelili kot pozitivne učinke, ki jih ima vpeljava teh na določeno skupnost. Ti učinki so lahko tako ekonomski kot socialni in ekološki. Pri tem se je potrebno zavedati, da komplementarne valute zgolj dopolnjujejo nacionalne valute, zaradi česar je njihova sposobnost reševanja družbenih problemov omejena.

Za razliko od 'fiat' valut, ki temeljijo na državnem dolgu in pospešujejo konkurenco, komplementarne valute delujejo na principu sodelovanja in recipročnosti. S tem v skupnosti vzpostavljajo protiutež preveliki egocentričnosti, ki lahko nastane zaradi konkurence. Ob tem ustvarjajo nov ekonomski prostor, v katerem lahko posamezniki izražajo tiste sposobnosti in veščine, ki jih formalna ekonomija ne ceni v zadostni meri (npr. prostovoljstvo, umetnost, socialna podjetja itd.). Adams in Mouatt (2012, str. 69), ki dotičen prostor imenujeta 3. sektor ekonomije, ocenjujeta, da se povprečna vrednost tega sektorja giblje med 3 % in 10 % BDP-ja posamezne države. Aktivnosti v tem sektorju pozitivno vplivajo tudi na formalno ekonomijo, saj med drugim znižujejo pritiske po višjih davkih za ohranjanje dosedanje ravni socialne varnosti (primer valute *Fureai Kippu* na Japonskem, ki zmanjšuje obremenitev zdravstvenega in pokojninskega sistema). Večina držav ima za trgovanje v komplementarnih valutah enake davčne kriterije, kot pri prometu v nacionalnih valutah. Izjema so ZDA, kjer so nekatere oblike prometa (angl. *Time dollars*) neobdavčene. Obdavčitev teh sistemov lahko predstavlja oviro pri njihovi implementaciji posebej v tistih regijah in državah, kjer se večina proizvodov in storitev, ki bi jih zajela uporaba komplementarnih valut, izmenjuje na sivem trgu. Iz tega vidika lahko vpeljava komplementarnih valut predstavlja tudi poskus formalizacije določenega dela sive ekonomije.

Komplementarne valute so po navadi uporabne samo na omejenem geografskem področju, kar lahko razumemo kot prednost ali slabost. S spodbujanjem lokalnih povezav med posamezniki in podjetji ustvarjajo robustnejšo strukturo, ki je odporna na zunanje šoke, hkrati pa zaradi zmanjševanja transporta znižujejo ogljični odtis in prispevajo k ohranjanju okolja. Po drugi strani pa njihova uporaba slabi mednarodno (ali med-regijsko) trgovanje,

s čimer po teorijah mednarodne menjave prispeva k ne optimalni alokaciji produkcijskih sredstev in posledično višjim stroškom.

Schraven (2001, str. 27) v svoji teoretični analizi koncepta komplementarnih valut navaja nekatere stroške, ki so povezani z uporabo dveh valut – transakcijski in informacijski stroški so višji zaradi obstoja dvojnih cen, ob tem pa se pojavi še možnost nihanja tečajev obeh valut in s tem povezanih valutnih tveganj. Kot bomo pokazali na dejanskih primerih, se tem tveganjem organizatorji fiat komplementarnih shem po navadi izognejo s fiksnim tečajem med nacionalno in komplementarno valuto. Transakcijski stroški bi bili višji tudi zaradi manjšega števila uporabnikov. Kljub navedenim stroškom ostaja bojazen, da samo zaradi njih ljudje ne bi uporabljali komplementarne valute, minimalna, kar dokazuje tudi močno razširjena uporaba različnih shem lojalnosti s strani trgovcev na drobno. Z napredkom na področjih digitalnega plačevanja in administracije, pa se bodo transakcijski stroški v prihodnje zgolj še zmanjševali (Schraven, 2001, str. 28).

Krohn in Snyder (2007, str. 8) opozarjata, da je argument povečevanja lokalne potrošnje zaradi komplementarnih valut neprepričljiv, saj je možno pri lokalnih ponudnikih kupovati tudi z nacionalno valuto. Dyrendom Graugaard (2012, str. 253) njun pomislek ovrže na primeru lokalne valute *Lewes* funta, kjer je 51 % anketirancev, ki sodelujejo v lokalni valutni shemi, potrdilo, da se je število njihovih lokalnih nakupov zaradi uporabe dotične valute povečalo.

Krohn in Snyder (2007, str. 9) nadalje ugotavljata, da uporaba komplementarnih valut ne prinaša pozitivnega vpliva na nivo dohodka posameznikov v skupnosti. Takšen rezultat lahko verjetno pripišemo dejstvu, da dejavnosti, ki so plačane v komplementarnih valutah, večinoma niso zajete v normalnih kategorijah dohodka, kot so plače, kapitalski dobički itd.

Nekatere izmed komplementarnih valut so kolkovane, kar pomeni, da je potrebno za njihovo uporabo plačevati določen znesek. Ti zneski po navadi znašajo nekaj odstotkov nominalne vrednosti bankovca; sredstva, ki jih na tak način zbere izdajalec valute, pa se porabijo za zagotavljanje nemotenega delovanja valutnega sistema, ali pa se prerazporedijo med neprofitne organizacije. Kot je dejal Keynes (2006, str. 361) je kolkovanje denarja v osnovi dobra zamisel, saj zmanjšuje možnost pretiranega varčevanja (in posledično povečuje potrošnjo), a hkrati prinaša tveganje, da bodo ljudje zaradi dodatnega stroška začeli uporabljati druga menjalna sredstva. Keynes predpostavlja, da so ljudje pri izbiri menjalnega sredstva osredotočeni zgolj na ekonomske stroške/koristi, kar pri komplementarnih valutah ne drži, saj se te uporabljajo primarno iz socialnih razlogov (ustvarjanja močnejših socialnih povezav med udeleženci). Informacijska doba počasi a vztrajno najeda stare oblike socialne povezanosti med ljudmi, kar lahko, skupaj z večjo mobilnostjo svetovnega prebivalstva in posledičnim mešanjem kultur, privede do rasnih, verskih in nacionalnih napetosti. Vloga komplementarnih valut pri vzpostavljanju socialnih povezav med posamezniki v določeni skupnosti lahko v luči tega služi kot orodje pri

zmanjševanju medkulturnih napetosti, a je njihova moč pri tem omejena⁶. Po drugi strani pa se lahko komplementarne valute uporabijo kot sredstvo za izključevanje in pretiran protekcionizem.

Prednosti in omejitve posamezne komplementarne valute so odvisne tudi od njene zasnove. Če je ta vezana na nacionalno valuto, predstavlja to prednosti z vidika lažjega določanja cen, a hkrati slabost, saj lahko preveliko nihanje nacionalne valute vpliva tudi na komplementarno. Po drugi strani so sistemi, ki za merilec vrednosti uporabljajo čas (uro dela), manj odvisni od zunanjih nihanj, a se soočajo s težavami pri vrednotenju različnih oblik dela. Če je komplementarna valuta hkrati tudi fiat valuta (kot na primer *Ithaca HOURS*), nastopi problem zagotavljanja optimalne količine denarja v obtoku – količina mora biti dovolj velika, da ne zavira ekonomske aktivnosti in hkrati dovolj majhna, da ne povzroča inflacije. Dodatno težavo pri valutah, ki so izdane v fizični obliki (bankovci), predstavlja zavarovanje pred ponarejanjem, saj so bankovci precej enostavni in ne vsebujejo zaščitnih elementov, ki so značilni za bankovce nacionalnih valut (glej Sliko 1 in 2).

Volkman (2009, str. 5) na primeru nemških regionalnih valut (*Regiogeld*) identificira dve širši skupini, ki imata različne prednosti in slabosti. V prvo skupino spadajo valute, ki jih lahko zamenjamo v nacionalno valuto (npr. *Chiemgauer*, *Ithaca HOURS*). Tako zasnovane valute so bolj privlačne za tradicionalna mala podjetja, s čimer so sposobne uporabnikom zagotoviti večjo raznolikost ponudbe proizvodov in storitev. Druga skupina, ki je sestavljena iz valut, ki svojo vrednost utemeljujejo na aktivnosti oziroma delu (npr. *Time Dollars*, *Fureai Kippu*), pa je boljša pri opolnomočenju prebivalcev neke regije in ponuja možnost stranskega dohodka (Volkman, 2009, str. 5).

Ob naštetih prednostih in omejitvah se je potrebno zavedati, da je obseg menjave, ki je zajet z komplementarnimi valutami, v primerjavi z nacionalnimi valutami, zaenkrat zelo majhen. Večina obstoječih shem ima manj kot 100 članov, kar povzroča nezadostnost ponudbe v primerjavi s povpraševanjem in onemogoča njihov razvoj ter širitev (Fare, 2012, str. 2).

4.1 LMTS in časovne banke

Zaradi največje razširjenosti v praksi sta v literaturi največ pozornosti deležna modela LMTS in časovne banke. Poglejmo si nekatere dodatne omejitve in prednosti obeh sistemov.

LMTS so edina oblika komplementarnih valut, ki je bila deležna obsežnejše kritike. Aldridge in Patterson (2002, str. 374) med drugim navajata, da je vpliv LMTS v večini primerov precenjen, saj vrednotenje temelji predvsem na predstavi o možnih učinkih, ne pa na proučevanju dejanskih. Enakega mnenja sta pri sposobnosti LMTS za ustvarjanje novih menjalnih aktivnosti – večino storitev, ki jih uporabniki opravljajo znotraj sistema, bi

⁶ K tej temi se bomo vrnil v poglavju Razlogi za uspeh/neuspeh komplementarnih valut

opravljali tudi, če sistema ne bi bilo. Do teh in podobnih zaključkov sta avtorja prišla na podlagi preučevanja LMTS v Veliki Britaniji, ki so bili za časa opravljanja študije relativno majhni, kar nakazuje pomembnost števila uporabnikov pri uspešnosti shem⁷.

Seyfang (2006, str. 8) primerja oba sistema na podlagi njunega prispevka k trajnostni potrošnji, ki jo definira kot potrošnjo, pri kateri se zavedamo omejitev naravnih virov in potreb zdajšnjih ter prihodnjih generacij. Njene ugotovitve so prikazane v Tabeli 2.

Tabela 2: Vloga LMTS in časovnih bank pri spodbujanju trajnostne potrošnje

Indikator trajnostne potrošnje	Vrsta učinka	LMTS	Vrsta učinka	Časovne banke
Lokalizacija	pozitiven	Povečuje lokalni multiplikator, zaposlenost in samooskrbo.	nevtralen	Skupnostna pomoč je po navadi lokalna, ne glede na obstoj časovnih bank.
Zmanjševanje ekološkega odtisa	nevtralen	Premalo dokazov za pozitivno korelacijo.	nevtralen	Osredotočajo se na storitve, kar zmanjšuje njihov vpliv na ekološki odtis.
Izgradnja skupnosti	pozitiven	Velike socialne koristi, povečuje vključenost in enotnost.	pozitiven	Zelo velike socialne koristi, povečuje vključenost in socialni kapital.
Nove socialne institucije	pozitiven	Zmanjšuje razlike v dohodkih, pozitivno vrednotenje netržnega dela, izobilje menjalnega sredstva.	pozitiven	Enako vrednotenje vseh vrst dela, nagrajuje neplačano skupnostno delo, vzajemnost.

Vir: G. Seyfang. Community currencies: A new tool for sustainable consumption?, 2006. str. 8

⁷ Tudi temu vprašanju se bomo podrobneje posvetili v poglavju o razlogih za uspeh ali neuspeh komplementarnih valut.

Dodatna prednost časovnih bank pred ostalimi modeli komplementarnih valut je v tem, da v njihovih shemah lahko sodelujejo prosilci za azil, ki jim je v normalnih okoliščinah prepovedano opravljati delo za plačilo. (Seyfang, 2004, str. 64)

5 PRIMERI USPEŠNIH KOMPLEMENTARNIH VALUT

Primeri, ki sledijo, so izbrani tako, da karseda celostno zajamejo uporabo komplementarnih valut v različnih obdobjih in okoljih. Prva dvojica valut je nastala v Evropi kot posledica velike depresije v 30. letih 20. stoletja; naslednje tri so nastale med leti 1985 in 1995 v ekonomsko najmočnejših državah tistega časa (ZDA in Japonska); zadnja trojica pa nazorno prikazuje uporabnost komplementarnih valut v razvitih in razvijajočih se državah (Nemčija in Brazilija), kot tudi v državah tretjega sveta (Senegal).

5.1 Eksperiment Wörgl

Verjetno najbolj znan primer uporabo komplementarne valute prihaja iz Avstrije, natančneje iz mesta Wörgl na vzhodu Tirolske. Zaradi velike depresije v 30. letih prejšnjega stoletja se je mesto soočalo z visoko brezposelnostjo in pomanjkanjem denarja. Župan Michael Unterguggenberger se je za rešitev teh težav odločil vpeljati nekatere izmed predlogov Silvia Gesella. Kapital, ki ga je imel na voljo, je naložil v lokalno banko, v zameno pa se je z banko dogovoril, da bo ta izdala določeno količino Wörgl šilingov (menjalno razmerje je bilo fiksirano – 1 Wörgl šiling = 1 Avstrijski šiling). S pomočjo tega denarja je nato financiral prvi občinski projekt.

Posebnost Wörgl šilinga je bila v tem, da je bilo potrebno za njegovo nadaljnjo uporabo vsak mesec kupiti znamko, ki jo je imetnik denarja prilepil na hrbtno stran bankovca. Znamke so se prodajale po 1 % vrednosti bankovca, kar je v principu pomenilo, da je varčevanje v denarju prinašalo negativno obrestno mero v višini 1 %. S tem se je prejemnike denarja spodbujalo, da tega čim prej porabijo oziroma zamenjajo za dobrine. Kot pravi Skidelsky (v Lietaer, 2001, str.155) je bilo v obtoku v povprečju zgolj 5500 Wörgl šilingov, ki pa so v obdobju 13 mesecev in pol, kolikor je trajal celoten eksperiment, zaokrožili 416 krat in ustvarili 2.547.360 šilingov ekonomske aktivnosti. S tem so se investicije v produktivna sredstva povečala za kar 219 % v primerjavi s preteklim letom. Denar, ki ga je mestna oblast pridobila s prodajo znamk, pa so porabili za ustanovitev kuhinje za reveže.

Zanimanje za eksperiment se je zaradi njegove uspešnosti pri premagovanju brezposelnosti vztrajno povečevalo – posnemati so ga začela okoliška mesta, kar je na neki točki prisililo avstrijsko centralno banko, da je po sodni poti prepovedala uporabo tako imenovanih urgentnih valut (komplementarnih valut ustvarjenih v času ekonomske krize).

5.2 WIR

WIR (*Wirtschaftsring-Genossenschaft*) je švicarska komplementarna valuta, ki uspešno deluje od leta 1936. Po podatkih iz letnega poročila WIR banke za leto 2013 je bilo v valuti ustvarjenega 1,4 milijarde švicarskih frankov (CHF) prometa. Zagata (2004, str. 480) navaja promet v višini 2,5 milijarde CHF, kar nakazuje, da se je promet v valuti v zadnjih 10. letih občutno zmanjšal. Kljub temu ostaja WIR najuspešnejša komplementarna valuta na svetu.

Vrednost WIR je fiksirana na CHF (1:1), vendar valuti nista zamenljivi. Če želi posameznik pridobiti WIR ima na voljo dve alternativni: s prodajo posamezniku, ki je že v sistemu, ali s pridobitvijo kredita z ugodno obrestno mero pri WIR banki. Vse transakcije so izključno elektronske oblike, z njimi pa upravlja prej omenjena (zadružna) WIR banka, ki deluje kot klirinška hiša.

V praksi poteka menjava takole: Podjetje A se z podjetjem B dogovori za delno plačilo posla v WIR (npr. 4000 CHF in 1000 WIR). Podjetje A plača obstoječe obveznosti v nacionalni valuti (CHF) in odpre kreditno linijo (v znesku 1000 WIR) pri klirinški hiši za poplačilo obveznosti v komplementarni valuti. Ta dogovorjen znesek nakaže podjetju B, ki z njim razpolaga pri naslednjih nakupih. S tem je klirinška hiša tista, ki ustvari denar, od navadnih bank pa se razlikuje po tem, da je vsota dolga vedno enaka vsoti kreditov (prej omenjeni vzajemni kredit).

Razlogi, ki jih uporabniki navajajo za uporabo WIR, so naslednji (Lietaer, 2001, str. 170):

1. stroškovno učinkovit način poslovanja zaradi nizkih provizij (0,6 %),
2. dostop do lojalne baze uporabnikov; cenejši krediti,
3. zaščita pred nenadnimi zunanjimi šoki (npr. nenadno zvišanje obrestne mere nacionalne valute).

Zadnja alineja je povezana s anti-cikličnim učinkom valute. Stoder (v Kalinowski, 2011, str. 3) je s statično analizo potrdil, da se povpraševanje po WIR poveča v času krize in zmanjša v času rasti. Kot glavni razlog za tak učinek navaja posebnost kreditov, ki jih lahko uporabniki pridobijo pri WIR banki (kratkoročni krediti se podeljujejo brez obveznosti plačevanja obresti). Kredite so v shemo uvedli zaradi asimetrije med ponudbo in povpraševanjem po denarju; večina uporabnikov je bila bolj naklonjena plačevanju v WIR kot pa prejemanju plačil v isti valuti. Z uvedbo kreditov, ki jih je potrebno poplačati v WIR, se kreditojemalce vzpodbuja k sprejemanju valute kot plačilnega sredstva (Kalinowski, 2011, str. 3).

5.3 Časovni dolarji (angl. *Time dollars*) in *Fureai Kippu*

Komplementarno valuto *Time dollars* je leta 1987 v zvezni državi Florida ustanovil Edger Cahn. Z njeno uvedbo je nastal nov model komplementarnih valut – časovne banke (izraza

časovne banke in časovni dolarji se v literaturi uporabljata kot sinonima). Časovni dolar ni fizična valuta, temveč zgolj shema uporabnikov, ki za vrednotenje pri menjavi uporabljajo čas vloženega dela. Kot v skupnem poročilu navajata *The Annie E. Casey Foundation in Center for the Study of Social Policy* (2004, str. 3), obstajata dve različici menjav s časovnimi dolarji:

1. Sosedska menjava – širše zasnovani sistemi, ki služijo menjavi kakršnihkoli storitev in proizvodov.
2. Specializirana menjava – ožje zasnovani sistemi, ki služijo zgolj enemu začrtanemu namenu.

V drugo skupino časovnih bank spada valuta *Fureai Kippu*, katere glavni namen je zagotavljanje storitev za starajočo se populacijo na Japonskem. Ena izmed posebnosti te valute napram drugim časovnim bankam je v tem, da se različno delo različno vrednoti (priprava hrane za starejšo osebo je vredna manj kot pa na primer telesna nega). Ker je valuta priznana s strani več kot 100 neprofitnih organizacij, je možnost koriščenja akumuliranih *Fureai Kippu* velika. Tako lahko študent, ki študira v Tokiu, v svojem okolišu pomaga ostarelim someščanom, pridobljene *Fureai Kippu* pa pošilja staršem v Kjoto, kjer ti z njimi plačajo prostovoljca, ki skrbi za njih. Za lažje upravljanje s takšnimi med-regijskimi transakcijami sta nastali 2 privatni klirinški hiši, kar je še ena izmed posebnosti te valute (Lietaer, 2001, str. 28).

5.4 Ithaca HOURS

Ithaca HOURS je lokalna valuta ustanovljena leta 1991 z fiksno vrednostjo 10 \$ za 1 Ithaca uro. Gre za fiat valuto, ki je ni mogoče zamenjati nazaj v dolarje. V mestu Ithaca v zvezni državi New York živi približno 27.000 prebivalcev, ki po dohodku večinoma pripadajo nižjemu in srednjemu razredu.

Ključna za delovanje sheme je časopis, ki izhaja dvakrat na mesec in vsebuje oglase tistih posameznikov in podjetij, ki sprejemajo *Ithaca HOURS*. Večina bankovcev pride v obtok ravno skozi oglaševanje v časopisu – za oglas namreč posameznik prejme 4 *Ithaca HOURS*. Večina udeležencev kot plačilo za storitev ali produkt sprejema kombinacijo dolarjev in *Ithaca HOURS*. Razlog za takšno kombiniranje je predvsem v tem, da mora ponudnik storitve oziroma proizvoda material in/ali opremo delno kupovati pri trgovcih, ki ne uporabljajo komplementarne valute. Tako na primer vrtnar za svojo storitev zaračuna 10 \$ in 3 *Ithaca HOURS* – z dolarji pokrije stroške nakupa gnojil in opreme, z *Ithaca HOURS* pa stroške svojega dela. Območje, na katerem je možna uporaba valute, je omejeno na 32-kilometerski radij okoli centra mesta. Časopis po navadi vsebuje okoli 1.200 oglasov in preko 200 podjetij (Lietaer, 2001, str. 218). KrohninSnyder (2007, str. 5) navajata, da je leta 2007 valuto uporabljalo okoli 900 ljudi in organizacij, med drugim tudi bolnišnica.

Zaradi svoje specifičnosti se shema sooča z nekaterimi težavami. Ena izmed njih je (kot smo omenili že pri obravnavanju prednosti in omejitev tiskanih fiat valut) zagotavljanje

optimalne količine denarja v obtoku, ki jo potencira predvsem možnost tezavriranja s strani večjih uporabnikov. Tako naj bi neka kmetijska zadruga v določenem trenutku posedovala 1/5 celotne količine *Ithaca HOURS* v obtoku (Krohn & Snyder, 2007, str. 5). Najučinkovitejši način omejitve tezavriranja je uporaba kolkovanja, kar nazorno prikazuje naslednji primer.

5.5 *Chiemgauer*

Bavarska valuta *Chiemgauer* je nastala na temeljih nemških komplementarnih valut – s skupno besedo poimenovanih *Regiogeld*. Christian Gelleri, idejni vodja projekta in učitelj vvaldorfski šoli v vasici Prien, jo je razvil skupaj s šolarji, z namenom, da jim predstavi naravo in delovanje denarja. *Chiemgauer* je po vrednosti fiksiran na evro (1:1) in je zanj tudi zamenljiv. Uporabniki lahko z njim opravljajo nakupe v shemi pridruženih podjetjih, ali pa ga zamenjajo nazaj v evre za 95 % nominalne vrednosti. Sredstva, ki ostanejo od menjave (5 % nominalne vrednosti), organizacija porabi za kritje stroškov poslovanja (2 %) preostalo pa nameni dobrodelnim ustanovam (3 %). *Chiemgauer* je na voljo kot bankovec ali v elektronski obliki. Trenutno razmerje denarja v obtoku je 30:70 v korist elektronske različice. Valuta je podvržena tudi kolkovanju, ki se razlikuje z ozirom na različico. Na bankovec je potrebno vsake 3 mesece pritrđiti znamko v vrednosti 2 % nominalnega zneska, če želimo, da ta ohrani svojo prvotno vrednost (Schroeder, 2006, str. 35). Elektronski *Chiemgauer* pa vrednost izgublja po 0,02 % na dan, začevši z 31. dnem po izdaji (Toth, 2011, str. 74).

Po podatkih s spletne strani organizacije *Chiemgauer* je imel sistem leta 2013 2.769 uporabnikov, znesek v obtoku pa je, preračunan v evre, znašal 520.514 €. Vsi uporabniki skupaj so v istem letu v *Chiemgauer*-ih ustvarili za 7.181.494 € prometa. Hitrost obračanja je 3,31 krat večja kot v primeru evra.

Slika 1: Chiemgauer bankovci

Vir: C. Parsons. The Chiemgauer: Could a local currency save the euro? 2013.

5.6 Palmas

Brazilska komplementarna valuta *Palmas* je ilustrativen primer, kako lahko neka skupnost z združevanjem različnih pristopov zmanjša revščino in okrepi socialno strukturo. *Palmas* je fiat valuta, ki jo izdaja lokalna banka *Banco Palmas* in je skupaj z mikrokrediti del strategije lokalne organizacije *Associação de Moradores do Conjunto Palmeiras* (ASMOCONP) za zviševanje standarda v nekdanji faveli. Pri vpeljavi in posledični ohranitvi valute (leta 2009 jo je sprejemalo 240 podjetij) je pomembno vlogo odigrala povezanost lokalne skupnosti, ki se je izoblikovala kot odgovor na izzive v preteklosti.

Prvi prebivalci regije *Conjuro Plameiras* so bili ribiči iz bližnjega mesta *Fortaleza*, ki so bili iz obalnih območij izseljeni zaradi novih, v turizmu usmerjenih, urbanistih načrtov. Kljub obljubam lokalnih oblasti o primernih nastanitvenih objektih, so bile razmere ob njihovem prihodu katastrofalne – večina si je bila primorana zgraditi lastne hiše, soseska pa je bila brez vodovoda (pitne vode) in urejene kanalizacije. Zaradi zanemarjanja s strani lokalne in centralne oblasti, so se prebivalci odločili samoiniciativno izboljšati svoje življenjske pogoje. Ustanovili so ASMOCONP in s protesti ter zasedbo pomembnih objektov izsilili izgradnjo vodovoda in kanalizacije, s pomočjo donacij lokalnih in internacionalnih organizacij pa so v želji po zagotovitvi večjih možnosti ekonomskega razvoja vzpostavili *Banco Palmas*.

Banco Palmas ponuja dve vrsti mikrokreditov: potrošniške in investicijske. Slednje banka izdaja v nacionalni valuti (brazilski real - R\$), medtem ko potrošniške izdaja zgolj v komplementarni valuti.

Kot navajata Souza in Porciuncala (2013, str. 170) je kreditni portfolio banke tako za potrošniške kot investicijske kredite naraščal in leta 2009 za prve znašal 36.000 *Palmas* za druge pa 700.000 R\$. Potrošniške kredite je istega leta prejelo 340 ljudi, kar pomeni, da je v povprečen potrošniški mikrokredit znašal 106 *Palmas*.

5.7 *Bon*

Komplementarna valuta po imenu *Bon* je bila ustanovljena leta 1999 v mestu Dakar v Senegal. Osnovno merilo vrednosti te fiat valute je ura dela, ki je za lažje določanje cen s strani uporabnikov enačena z 1000 CFA franki (valuti nista zamenljivi). Ko se nov član pridruži shemi, pridobi *Bonov* vrednosti 3 ur. Povpraševanja in ponudbe članov so, tako kot v primeru *Ithaca HOURS*, objavljena v časopisu, ki izhaja dvakrat mesečno. V letu 2001 je bilo v obtoku 202 500 *Bonov* s skupno vrednostjo 104 250 ur dela (*Boni* so izdani v treh različicah – 1 urni, pol urni in četrt urni). Tako kot pri nekaterih drugih podobnih valutah, tudi ta shema uporablja mesečno kolkovanje in sicer v vrednosti 20 CFA frankov na 1 urni bankovec.

Podobno kot *Palmas* v Braziliji je tudi *Bon* vpet v širše začrtane smernice lokalnega razvoja. Kot navaja poročilo organizacije Enda Graf iz leta 1999, se s prihodki iz kolkovanja valute financira delovanje skupnostnih menjalnih sistemov (manjše skupine ljudi, povezanih v menjalno shemo) in mreže le teh, ki se imenuje *Doole*. *Doole* nadzira in nudi pomoč pri delovanju in upravljanju skupnostnih menjalnih sistemov (leta 1999 je bilo takih sistemov znotraj mreže 14) ter ob financiranju skupnostnih projektov (npr. izgradnjo vrtov), za člane organizira še izobraževanja s področja upravljanja podjetja, dela s podatki, internetne pismenosti in tujih jezikov. Organizacija pomembno vpliva tudi na širjenje demokracije v regiji, saj se njen program določa z glasovanjem članov upravnega odbora (vsak skupnostni menjalni sistem z vsaj 50 člani ima pravico do zastopstva v odboru).

Slika 2: *Bon* bankovci

Vir: Enda Graf. *Doole – The Strength of Union*. 1991. str. 8

6 PRIMERI NEUSPEŠNIH KOMPLEMENTARNIH VALUT

Število neuspešnih komplementarnih valut je neprimerno večje kot pa število uspešnih – razloge za njihov neuspeh si bomo podrobneje pogledali v naslednjem poglavju. V tem poglavju se bomo osredotočili zgolj na primera, ki ju v svoji študiji navaja Faye (2012, str.

4-5) in sta ilustrativna predvsem z vidika (ne)primernosti pristopa "od zgoraj navzdol" (angl. *top-down approach*⁸) pri implementaciji komplementarnih valutnih shem.

6.1 Projekt "NU"

Nizozemski projekt *NU*, ki je v letih 2002 in 2003 potekal v mestu Rotterdam, je bil ustvarjen z namenom spodbujanja odgovorne (trajnostne) potrošnje. Valuta je delovala na principu nagradnih kartic, kjer je uporabnik ob nakupu lokalnih in/ali organskih izdelkov pridobival točke, katere je lahko kasneje uporabil kot plačilno sredstvo za druge lokalne in/ali organske izdelke. Projekt je bil sponzoriran s strani Evropskega programa LIFE, služil pa je tudi kot temelj za zagon mednarodnega projekta za zmanjšanje ogljičnega odtisa.

6.2 SOL

Francoska različica projekta *NU*, komplementarna valuta *SOL*, je nastala leta 2007 in je bila v svoji zasnovi kompleksnejša – obstajale so namreč tri različice *SOL*:

1. "Eko *SOL*" (*eco SOL*) – nagradna valuta za kupovanje trajnostnih produktov,
2. "Časovni *SOL*" (*time SOL*) – valuta za nagrajevanje prostovoljstva,
3. "Posvečeni *SOL*" (*SOL dedicated*) – valuta, ki so jo lokalne oblasti uporabljale kot orodje za spreminjanje potrošniških navad ljudi na socialni podpori v bolj trajnostne oblike.

Tudi projekt *SOL* je bil financiran s strani Evropske Unije (EU) in sicer skozi program *EQUAL*, zaradi te finančne podpore pa so ga organizatorji lahko izpeljali v več mestih hkrati (Parizu, Lyonu itd.).

Oba projekta sta bila nišno usmerjena, zaradi česar je bila uporabnost obeh valut omejena. Izkazalo se je med drugim tudi, da je bila velika začetna finančna pomoč na dolgi rok pogubna, saj sta bila projekta strukturno prevelika in prezahtevna. Ko se je pomoč s strani EU iztekla, sta projekta zaradi nezmožnosti pridobitve drugih oblik financiranja prenehala delovati.

7 UGOTAVLJANJE POTENCIALNIH VZROKOV ZA USPEH ALI NEUSPEH

Večina komplementarnih valutnih shem razpade hitro po ustanovitvi. Lietaer (2001, str. 78) ocenjuje, da bo preživelo zgolj 5 % iniciativ, a da bodo te pomembno vplivale na našo prihodnost. Prvi del njegove napovedi delno potrjujeta Lepofsky in Bates (2005, str. 4), ki ugotavljata, da se je od leta 1990 do 2005 ohranilo zgolj 20 % vseh začetih komplementarnih valut zgrajenih po modelu *Ithaca HOURS*. Ker je za enkrat število študij,

⁸ Pristop "od zgoraj navzdol" se nanaša na model vodenja in organiziranja, v katerem prihajajo pobude in predlogi iz višjih nivojev organizacije v nižje - ti jih samo implementirajo, ne sodelujejo pa pri njihovi zasnovi.

ki bi bile usmerjene v preučevanje vzrokov za uspeh ali neuspeh komplementarnih valut premalo, se bomo morali na določenih mestih v tem poglavju zadovoljiti s teoretično spekulacijo.

Pomembno vlogo pri uspehu oziroma neuspehu posamezne komplementarne valute igra odnos oblasti do le te. Zgodovina je pokazala, da so centralne banke rade zatrle lokalne iniciative, kadar so te preveč spodjedale njihovo avtoriteto (primer Wörgla). Zaradi tega je primerno pri prvem vzpostavljanju komplementarne valute v neki državi izbrati tiste modele, ki ne vplivajo preveč na formalno ekonomijo in ne nosijo tveganj inflacije (npr. časovne banke). Skozi dialog med oblastmi in civilnimi skupinami je potrebno vzpostaviti jasen pravni okvir, v katerem bodo komplementarne valutne sheme lahko delovale, kar bo pripomoglo k njihovi stabilnosti (Fare, 2012, str. 7).

Seyfang (2004, str. 65) ugotavlja, da je za uspešnost časovnih bank pomemben občutek pripadnosti lokalni skupnosti. Glede na preučeno literaturo lahko njeno trditev posplošimo na vse oblike komplementarnih valut. Pridružitve sheme komplementarne valute obstoječi lokalni organizaciji lahko pripomore k večji institucionalni podpori in sinergijam med skupnostnimi projekti, zaradi česar je tak način organiziranja boljši od vzpostavljanja ločene entitete (Seyfang, 2004, str. 65). Podpora lokalnih institucij se lahko izkaže za ključno pri zagotavljanju zadostnega števila aktivnih udeležencev. Pri tem je zelo pomembno, da je valuta prilagojena lokalnim potrebam in da so njeni cilji merljivi (Brenes, 2011, str. 4).

Volkman (2009, str. 10) pri analizi 17ih komplementarnih valut v Nemčiji ugotavlja, da njihova uspešnost ni odvisna zgolj od vrste in prilagojenosti okolju, temveč tudi od ljudi, ki vodijo implementacijo valute. Tako sistemi, ki jih začno uspešni podjetniki, lažje in hitreje pridobivajo člane iz ekonomske sfere, medtem ko pripadniki neprofitnih organizacij lažje pridobijo individualne člane. Tudi delovna obremenitev ustanovnih članov je pomembna, saj je v začetni fazi implementacije potrebna obsežna marketinška kampanja, ki potencialne uporabnike in ostalo javnost obvesti o nastajanju komplementarne valute. Z ozirom na to je najbolje, če se ustanovni člani posvečajo zgolj temu projektu, kar pa je, predvsem zaradi narave organizacij, ki uvajajo komplementarne valute in njihovih članov (večinoma so to prostovoljci), težko dosegljivo.

Med modeli komplementarnih valut imajo po mnenju Lietaerja (2001, str. 232-3) največ možnosti za uspeh ROVC sistemi, saj združujejo najboljše značilnosti ostalih sistemov, hkrati pa odpravljajo njihove pomanjkljivosti. Glede na število prijavljenih ROVC sistemov na spletni strani www.communitycurrency.org, ki deluje kot krovna mednarodna organizacija za komplementarne valute, lahko sklepamo, da se njihova teoretična prednost ne pretvarja v praktične rešitve ((po zadnjih podatkih, ki so na voljo, so prijavljeni zgolj 3).

Največ literature o razlogih za uspeh in predvsem neuspeh komplementarnih valut je osredotočene na LMTS. Aldridge in Petterson (2002, str. 378) v študiji enega izmed londonskih LMTS prikažeta nezmožnost le tega za ponovno vzpostavljanje lokalne

povezanosti v multikulturnih in multirasnih okoljih. Ob tem se pojavi vprašanje o definiranju točke preloma, na kateri sheme komplementarnih valut niso več sposobne obrniti trenda razgradnje neke skupnosti. Za določitev takšne točke bi si lahko pomagali s spremljanjem nivoja poznanstev med posamezniki v skupnosti; tako bi lahko na podlagi tega, koliko svojih sosedov pozna določena oseba in kako to število pada ali narašča glede na oddaljevanje od prebivališča anketiranca, določili povezanost v skupnosti. Potrebno bi bilo natančno določiti, kaj pomeni kategorija poznanstva (različni nivoji interakcije med osebami), ter izvesti raziskavo na območjih kjer delujejo, ali pa so v preteklosti delovale, komplementarne valutne sheme.

Pomemben faktor pri uspešnosti sheme je tudi ozaveščenost ljudi o njenem namenu in ciljih. Pri tem se je potrebno zavedati, da obstajajo nezavedne in zavedne prepreke, ki ljudem onemogočajo oziroma otežujejo sodelovanje v komplementarnih valutnih shemah. V intervjujih opravljenih za pridobitev mnenj sta Aldridge in Patterson (2002, str. 375) naletela na kar nekaj takšnih preprek – ena izmed njih je bila, da sodelujoči v shemi niso hoteli zapasti v dolg. Njihovo izogibanje dolgu je bilo posledica prevladujočega ekonomskega sistema, kjer uporabniki na svoj dolg plačujejo obresti; prenos enakega načina razmišljanja v LMTS shemo pa je učinkovito zmanjšal povpraševanje po storitvah znotraj le te.

LMTS naj bi bili tako najbolj učinkoviti na manjših, zaprtih območjih, kjer živijo pripadniki srednjega razreda z že oblikovanimi socialnimi vezmi oziroma skupnostjo (Aldridge in Patterson, 2002, str. 379). Avtorja svoje ugotovitve, do katerih sta prišla pri preučevanju zgolj enega LMTS, posplošita na celotno kategorijo, kar je predvsem zaradi različnosti okolij, v katerih taki sistemi delujejo, problematično. Takšen način posploševanja zanemarja ekonomske in predvsem kulturne razlike, ki obstajajo med ljudmi po svetu.

Če na kratko povzamemo je uspeh oziroma neuspeh komplementarne valute odvisen predvsem od:

1. prilagojenosti lokalnim potrebam,
2. obstoja merljivih ciljev,
3. nivoja povezanosti v skupnosti,
4. odnosa oblasti,
5. povezanosti z ostalimi lokalnimi organizacijami,
6. trdnosti in učinkovitosti sistema,
7. ozaveščenosti in informiranosti uporabnikov,
8. zavzetosti vodstvene ekipe.

SKLEP

Kot lahko vidimo, so komplementarne valute zelo raznolike tako v svojih značilnostih kot v vplivih, ki jih imajo na ekonomsko in splošno družbeno okolje, v katerem delujejo. Kar

jih združuje je temeljna ideja o vlogi denarja v družbi; ta naj postane zgolj menjalno sredstvo, ki omogoča ljudem zadovoljevanje njihove želje po menjavi in trgovanju.

Izmed vseh modelov, ki smo jih obravnavali, se zdijo časovne banke najboljše prilagojene prihodnjim izzivom. Njihova implementacija in uporaba sta enostavni, z uporabo vzajemnega kredita pa izničijo tveganje prezadolženosti, ki bo, predvsem v razvitih državah, ena izmed glavnih preprek pri ohranjanju socialne države.

Kadar centralna oblast odpove, si ljudje začno pomagati sami in od odnosa oblasti do takšnih iniciativ je odvisno, ali te preživijo. Skozi zgodovino je bila oblast velikokrat zatiralska (kot v primeru eksperimenta Wörgl), a trend se več kot očitno obrača – dokaz za to so davčne oprostitve nekaterih komplementarnih shem v ZDA, vladna podpora LMTS sistemom v Angliji in financiranje nekaterih projektov s strani Evropske Unije. Odnos oblasti pa ni edini dejavnik, ki lahko vpliva na uspeh ali neuspeh posamezne komplementarne valute. Pomembno vlogo igrajo tudi kultura in povezanost določene skupnosti ter informiranost in ozaveščenost njenih članov o namenu in ciljih komplementarne valute. Navsezadnje pa je veliko odvisno tudi od zavzetosti in sposobnosti organizatorjev sheme, da prepoznajo lokalne probleme in vzpostavijo temu primeren, robusten sistem.

Kljub naraščajočemu številu komplementarnih valut po svetu se je potrebno zavedati, da je njihov relativni vpliv na globalno dogajanje zanemarljiv in da je zaradi tega njihova sposobnost reševanja nekaterih perečih problemov, kot je na primer brezposelnost, omejena. Njihovo relativno neraziskanost lahko dojemamo tudi kot določeno prednost, ki nam omogoča, da jih ocenjujemo z vidika možnosti, ki jih ponujajo; seveda pa to ne pomeni, da smemo zanemarjati empirično preverjanje njihovih realnih učinkov.

Odprtih vprašanj je še veliko – tako na primer še ni razjasnjeno, kako bi veliko število komplementarnih valut vplivalo na gospodarstvo. Kaj lahko si namreč predstavljamo, da bi vsaka regija uvedla svojo komplementarno valuto, kar bi v najslabšem primeru privedlo do stanja, podobnega tistemu v srednjem veku – protekcionizem in nezaupanje do ljudi, ki ne prihajajo iz domače regije. Trenutno se zdi ta možnost skoraj neverjetna, vendar nas od nje loči zgolj razpad trenutnega monetarnega sistema, ki še zdaleč ni tako trden, kot se zdi, na kar v svojem delu opozarja tudi Lietaer (2001, str. 104). Po drugi strani manjka tudi obširnejša raziskava razlogov za uspeh oziroma neuspeh komplementarnih shem, ki bi smiselno vključevala kar največje število valut iz najrazličnejših okolij. Pred tem se bo potrebno dogovoriti še o skupni metodologiji preučevanja, saj bo samo tako možno raziskave tudi medsebojno primerjati.

LITERATURA IN VIRI

1. Adams, C., & Mouatt, S. (2012). Alternatives to the Financial Sector: Local Complementary Currencies, LETS, and Time Backed Currencies. V Z. Luo (ur.), *Advanced Analytics for Green and Sustainable Economic Development: Supply Chain Models and Financial Technologies* (str. 64-78). Hong Kong: IGI Global.
2. Aldridge, T.J., & Patterson, A. (2002). LETS get real: constraints on the development of Local Exchange Trading Schemes. *Area*, 34(4), 370-381.
3. Brenes, E. (2011). Complementary Currencies for Sustainable Local Economies in Central America. *International Journal of Community Currency Research*, 15, 32-38.
5. Chiemgauer. (2014). Statistično poročilo za obdobje 2003-2014. Najdeno 14. maja 2014 na spletnem naslovu <http://goo.gl/VZbGRQ>
6. Dyrendom Graugaard, J. (2012). A tool for building community resilience? A case study of the Lewes Pound. *Local Environment*, 17(2), 243-260.
7. Enda Graf. (1991). Doole – The Strength of Union. Najdeno 15. maja 2014 na spletnem naslovu http://www.complementarycurrency.org/materials.php?s_documentType=39
8. Faye, M. (2012). Community and Complementary Currencies as Tools for Sustainable Development. *Veblen Institute for Economic Reforms*. Najdeno 13. maja 2014 na spletnem naslovu <http://goo.gl/EDfrGb>
9. Gesell, S. (1918). *The Natural Economic Order*. London: Peter Owen Ltd.
10. Kalinowski, W. (2011). Currency Pluralism and Economic Stability: The Swiss Experience. *Veblen Institute for Economic Reforms*. Najdeno 13. maja 2014 na spletnem naslovu <http://goo.gl/mpxdDH>
11. Keynes, J. M. (2006). *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
12. Krohn, A.G., & Snyder, A. M. (2007). An Economic Analysis of Contemporary Local Currencies in The United States. *International Journal of Community Currency Research*. 12, 53-68.
13. Lepofsky, J., & Bates, L.K. (2005). Helping everyone have PLENTY: addressing distribution and circulation in an HOURS-based local currency system. *International Journal of Community Currency Research*, 9, 1-20.
14. Lietaer, B. (2001). *The Future of Money*. London: Random House.
15. Little, E.M., (2014). Bitcoin. *Investment Lawyer*, 21(5), 22-26.

16. Parsons, C. (2013, 25. marec). The Chiemgauer: Could a local currency save the euro? *Bristol Pound*. Najdeno 14. maja 2014 na spletnem naslovu <http://bristolpound.org/blog/2013/03/25/the-chiemgauer-could-a-local-currency-started-by-a-group-of-school-children-help-save-the-euro/>
17. Samuelson, P.A., & Nordhaus, W.D. (2002). *Ekonomija*. Ljubljana: GV Založba.
18. Schraven, J. (2004). The Economics of Community Currencies: a Theoretical Perspective. Najdeno 15. maja 2014 na spletnem naslovu <http://www.complementarycurrency.org/materials.php>
19. Schroeder, R. F. H. (2006). Community Exchange and Trading Systems in Germany. *International Journal of Community Currency Research*, 10, 24-42.
20. Seyfang, G. (2004). Time Banks: Rewarding Community Self-help in the Inner City? *Community Development Journal*, 39(1), 62-71.
21. Seyfang, G. (2006). Community currencies: A new tool for sustainable consumption? *CSERGE Working Paper EDM, No. 06-09*. Najdeno 13. maja 2014 na spletnem naslovu: <http://www.econstor.eu/handle/10419/80270>
22. Souza, R. B. & Porciuncula, L. (2013). MICROFINANCE AND COMMUNITY CURRENCY: THE CASE OF BANCO PALMAS, BRAZIL. *Asian Journal of Public Affairs*. 6(1), 163-180.
23. Število komplementarnih valut po vrstah. V ComplementaryCurrency.org database. Najdeno 14. maja 2014 na spletnem naslovu http://www.complementarycurrency.org/ccDatabase/les_public.html
24. The Annie E. Casey Foundation. (2004). *Building Community with Time Dollars*. Najdeno 19. maja 2014 na spletnem naslovu <http://timebanks.org/wp-content/uploads/2014/01/BuildingCommunitywithTimeDollars.pdf>
25. Toth, I. B. (2011). The Function of Local Currencies in Local Economic Development. *Public Finance Quarterly*, LVI(1), 67-78.
26. Van Alstyne, M. (2014). Why Bitcoin Has Value. *Communications of the ACM*, 57(5), 30-32.
27. Volkmann, K. (2009). Solidarity economy between a focus on the local and a global view: Regional currencies in Germany, Austria and Switzerland. Najdeno 15. maja 2014 na spletnem naslovu http://apps.socioeco.org/Scrutari_en?q=volkmann
28. von Mises, L. (2010). *The Theory of Money and Credit*. Lexington: Pacific Publishing Studio.
29. Wray, R. L. (1992). Commercial banks, the central bank and endogenous money. *Journal of Post Keynesian Economics*, 14(3), 297-310.

30. Zagata, L. (2004). Complementary currency systems as a source of endogenous development of localities. *Agric. Econ. – Czech*, 50, 477-484.

PRILOGA

PRILOGA: TERMINOLOŠKI SLOVAR

Vzajemni kredit – oblika transakcije, kjer se istočasno vzpostavita dolg in dobroimetje v enaki vsoti

Robustni valutni sistem (ROVC) – model komplementarne valute, ki združuje najboljše lastnosti ostalih modelov

Lokalni menjalni in trgovski sistemi (LMTS) – model komplementarne valute, ki temelji na blagovni menjavi in vzajemnem kreditu, kjer lahko uporabnik svoj dolg poravna z zagotavljanjem storitve ali izdelka kateremukoli uporabniku znotraj sheme

Časovna banka – model komplementarnih valut, ki temelji na vzajemnem kreditu in za vrednotenje storitve uporablja opravljeno delo ter poteka brez fizične menjave valute (transakcije se beležijo elektronsko)

Urni sistem – model komplementarnih valut, ki je v osnovi enak časovnim bankam, s to razliko, da uporablja fiat denar

Tezavrirati – hraniti, shranjevati (denar)

Kolkovanje – periodično označevanje denarja ali listine z znamko, ki potrjuje veljavnost dotičnega denarja ali listine